

Keskustelua – Diskussion

Muisteluitani Oulun yliopiston maantieteen yksikön taipaleesta

Aloitan Oulun yliopistolla tekemän urani muistelon nykyhetkestä lukien. Vuoden 2019 eläköitymiseni jälkeen toimin emeritusprofessorina vielä kolme kertaa väitöstilaisuuksissa kustoksena. Tämä kertoo sitoutumista maantieteeseen, ja olen siitä jopa ylpeä. Kerron siitä lähemmin kirjoituksen lopussa.

Lapsuudessani 1960-luvulla luin paljon. Olimme kenties keskiluokkainen perhe nykymittapuun mukaan, ja kotiimme Kajaanissa tuli sanomalehtiä Kainuun sanomien lisäksi muun muassa Kauppa-lehti ja Uusi Suomi. Isäni oli sivutoiminen lehti-asiamies. En oikein ymmärtänyt sanomalehdistä mitään, mutta minä vain luin. Valitettavasti lukemisintoni ei siirtynyt lukioon asti. Pääsin kuitenkin helposti pääsykokeiden kautta yhteiskouluun. Silloinen maantieteen opettaja oli samalla myös koulun rehtori. Kyprokselta rauhanturvajoukoista tulleella majurilla oli rehtorin tehtävässään käytössä armeijan tasapuoliset säännöt. Kaikilla oli lähtökohtaisesti arvosana kymmenen. Jos et osannut vastata, arvosana tippui miinuksella. Hän pakotti katsomaan pulpettirivissä taakse, että osaako takana istuva vastata opettajan kysymykseen. Jännitti kovasti.

En voi myöskään sanoa, että lukion maantiedon ja biologian opettaja olisi syy siihen, että jatkoin urallani maantieteen suuntaan. Lukion silloisen seitsemännen luokan kävin kahteen kertaan, eli jäin luokalleni. Myös ylioppilaaksi pääsin nippa nappa. Pitkä matematiikka lähti alustavasti arvioinnista improbatuurina, mutta nousi lopullisessa arvostelussa approbaturiksi. Keväällä 2023 varmistin riemuylöppilasjuhlien yhteydessä entiseltä matematiikan opettajaltani, että se oli kaikkien silloisten aikojen vaikein matematiikan ylioppilaskoe.

Pääsin vasta 24-vuotiaana Oulun yliopistoon opiskelemaan maantiedettä. Vuosi oli 1977. Sitä ennen toimin muun muassa maalarina, pystymittajana Kajaani-yhtiöllä sekä postimiehenä postiauton kyydissä. Muistan vieläkin sen päivän, kun Suomussalmen Vuokkirannassa join lämmintä maitoa pullosta eltaantuneiden leipien kera työpäivän jäl-

keen. Silloin kai päätin, ettei postipoikana oleminen ole loppuelämäni toive. Kävin useiden yliopistojen eri alojen pääsykokeissa maantieteen ohella, kuten biologian ja metsätaloustieteiden pääsykokeissa. Viimein Oulun yliopistossa tärrpäsi. Muistaakseni sain pääsykokeessa toiseksi korkeimmat pisteet. Olin siis lukenut pääsykoetta varten liki ulkoa oppikirjat. En tiedä ymmärsinkö ja sisäistinkö kaikkea lukemaani. Enkä taitaisi nyt enää pääsykokeissa menestyä. Pääsin kuitenkin opiskelemaan.

Syksyllä 1977 aloitin opintoni silloisessa Kalevan toimitalossa. Tulin kuukauden myöhässä, koska olin vielä töissä lukuvuoden alkaessa. Ennätin joka tapauksessa hyvin opintoihin mukaan. Silloinen pienryhmäohjaaja hieman moitti ja valitti, kun minä valitsin vain kaksi sivuainetta maantieteen lisäksi: tilastotieteen ja kansantaloustieteen. Päätökseni oli mielestäni hyvä, ja olin kuullut jostakin, että ei kannata ahnehtia alussa opintoja liikaa. Maantieteen opinnot sujuivat osaltani todella hyvin, ja etenin opinnoissani ripeästi. Valmistuin neljässä ja puolessa vuodessa, mihin oli motiivina tietenkin raha. Minua moittinut pienryhmäohjaaja taisi valmistua seitsemässä vuodessa. Jouduin ottamaan opintojani varten lainaa pankista. Työelämässä olleena tiesin, mitä se merkitsee: mitä nopeammin valmistut, sitä vähemmän on velkaa maksettavana. Valitsin erikoistumisalakseni suunnittelumaantieteen, etten joutuisi maantieteen opettajaksi. Eihän uran jatko ihan niin sitten loppujen lopuksi mennyt.

Vuonna 1981 toimin LuK-tutkinnon suorittaneena eräässä tutkimusprojektissa. Syynä oli varmasti se, että kiinnostuin tietokoneista. Nokian ensimmäisen tietokonemallin muistan aina, ja reikäkortit tulivat hyvin tutuiksi tuona aikana. Myöhemmin valmistuttuani maisteriksi pääsin syystä tai toisesta mukaan Iijoki-projektiin. Epäilemättä tietokoneosaamiseni auttoi tässä. Tämän jälkeen pääsin erilaisiin tehtäviin, kuten assistentiksi ja myöhemmin yliassistentiksi, apulaisprofessoriksi ja professoriksi. Dosentin arvon sain sekä Lapin että Oulun

yliopistoista. Taisin muuten kaikkiaan viisi kertaa tulla arvioiduksi professorin tehtävään. Vastaväittäjäksi kutsua ei tullut. Pysyvää virkaa ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut. Taisin joskus todeta tiedekunnassa, että määräaikaisuus pitää vikkelenä niin rahan haun, kuin tutkimuksen osalta. Määräaikaisuuksiin oli aina joitakin käytännöllisiä syitä, enkä voi valittaa, koska valinnat olivat osin omiani. Tie tavoitteeseen professuuriin lieene harvoilla suora. Ikinä en ollut ajatellut, että minusta tulisi professori. Jälkikäteen ajateltuna yliassistentin tehtävä oli oikeastaan helpoin ja mukavin, koska siihen ei kuulunut hallintovastuuta. Onnistuin saamaan tutkimusta tukevaa rahoitusta Kunnallisalan kehittämissäätiöstä pariksi kevääksi noina vuosina.

Jossakin vaiheessa, varmaan alussa professorin uraa, päädyin hetkeksi kansallisen geoinformatiikan Virtuaaliyliopiston puheenjohtajaksi. En tiedä miksi. Enkä tunne onnistuneeni siinä. Oma positiivisin kokemukseni paikkatiedon opetuksesta tapahtui assistenttina ja yliassistenttina ATK-luokassa, koska siellä tiesi ja näki saman tien, kuka oppii ja kuka ei. Käytännössä opettaja pystyi saman tien opastamaan, miten joku asia pitää tehdä, jos opiskelija oli hakoteillä. Lisäksi ATK-luokassa pieni ryhmäkoko ryhmäytti opiskelijoita. Virtuaaliyliopiston hanke oli kai osin alkua nykyiselle etäopetukselle. Sitä en juurikaan toteuttanut, mutta arvioisin, ettei se koskaan lähiopetusta tule täysin korvamaan. Aloitettuani professorina huomasin muutenkin, että luentomainen opetus etäännyttää opettajaa liikaa opiskelijoista ja heidän arjesta.

Edeltä selvinnee, että olin kiinnostunut tietokoneista. Syytä tähän en tiedä. Opetusvastuulleni jo 1980 luvulla tulivat kvantitatiiviset menetelmät sekä ATK-kartografia. Silloin tarvittiin kuusi ”lerppua” eli levykettä, että sai kartan näkymään vihreälle kuvaruudulle. Muutaman aktiivin kollegan kanssa toimme omat tietokoneet eli PC:t ATK-luokkaan opiskelijoiden käyttöön. Tuolloinen yksikön johtaja Uuno Varjo sanoi, että riittää hyvin, kun saa kartat kuvaruudulle, eikä tarvitse tulostinta. Vastustin tätä kovasti, vaikka hän oli pelottava patruuna professoriksi. Jälkikäteen kuulin, että hän oli todennut, ettei Rusanen ole lammis, koska vastustin häntä.

Oulun yliopiston maantieteen oppiaineessa oli ollut traditio tehdä ekskursioita Garda-järvelle. Vastustin tässä asiassa häntä. Vieläkin muistan tilanteen. Tämä lieene ollut ensimmäinen kerta, kun tunnistin veranpaineen kohoamisen. Myöhemmin opintoretkeä tehtiin myös muun muassa Kaukasukselle, mutta ei yksin minun ansiostani. Uuno Varjo oli todellinen johtaja, ja jälkikäteen ajattelin, että hän oli varmaan oikea ja hyvä vahvatahtoinen henkilö maantieteen yksikön perusta-

miseen vuonna 1959. Anekdoottina voin kertoa, että väitöskirjani käännettiin englanniksi. Rahoitus käännöstyöhön tuli niin sanotusta ”mustasta kassasta”. Siitä jäi oikeastaan ikuinen häpeä huonon englannin kielen suhteen.

Varjo oli myös hyvin impulsiivinen. Kun aloitin assistenttina vuonna 1984, minulle annettiin vastuuleni maantieteen laitoksen talouden suunnittelu. Kun en tajunnut esittää kymmenen prosentin korotusta budjettiin, koska mielestäni sille ei ollut tarvetta, hän kimpaantui. Hän otti lankapuhelimen käteensä ja totesi soittavansa Mannerheimille. Hän tarkoitti tietenkin silloista rehtoria Mannerkoskea. Onneksi hän ei vastannut puhelimeen. Muutenkin minun piti aina yrittää pohtia, milloin kannattaa asioita hänelle esitellä. Tapaaminen hänen kanssaan aina pelotti. Kenties niistä oli oppia rahan käyttöön liittyen toimiessani myöhemmin yksikön johtajana tulevina vuosina.

Väittelin tohtoriksi eri sattumuksien kautta vuonna 1990. Silloin tohtorinväitöksiä oli suunnilleen noin yksi päivässä koko Suomessa. Tulostavasta tohtorintutkintoon liittyen ei ollut nykyiseen tapaan. Nykyisin tohtorinväitöksiä lieene keskimäärin noin viisi–kuusi per päivä valtakunnallisesti. Jo väitösiltanani lauantaina sovittiin professori Arvo Naukkarisen kanssa, että keskityn paikkatiedon tutkimukseen ja opettamiseen.

Väittelemisen jälkeen minulle määrättiin opetettavaksi ja järjestettäväksi Ympäristö ja yhteiskunta -kurssi. Vastasin tästä kurssista noin 25 vuoden ajan. Tutkimuksellisesti se ei liittynyt alaani millään tavalla. En oikein tiennyt miten sitä olisi tutkinut. Toki aikoinaan jo 1960-luvulla luin Rachel Carsonin ”Hiljainen kevät”. Myös kesät maaseudulla Kainuun korvessa opettivat ymmärtämään luonnon merkityksen. Kurssin hoidin siten, että leikkasin useista eri lehdistä ympäristöaiheisia artikkeleita ja uutisia. Niitä oli aina muutama sata ennen kurssin alkua. Siinä tuli testattua opiskelijoiden ympäristötietoisuus, oma myös. Eniten opiskelijoita taisivat kiinnostaa kokemukset väitöskirjasta, joka koski lijoen mahdollista jatkorakentamista.

Kansainvälisille opiskelijoille järjestin eräänlaista keskustelukerhoa. Siinä laajeni opiskelijoiden ymmärrys ympäristöongelmista eri puolilla maailmaa.

Paikkatietoanalyysit ja -aineistot osoittautuivat minulle sopivaksi opetuskohteeksi ja tutkimus- alaksi. Mielenkiintoisin tarina liittyy siihen, kun joidenkin tuntema Helsingin Sanomien hehtaarimies Ilkka Malmberg tuli Ouluun toimittajan kutsusta tekemään juttua lehteen vuonna 1994. Malmbergiä kutsuttiin hehtaarimieheksi, kun hänellä oli kilometri muuttunut hehtaariksi. Taisi olla ensimmäinen laaja juttu paikkatietoalasta, ja käytin haastattelussa termiä täsmätieto. Tilastokeskus siitä sitten huomautti.

Opettamani kurssi ”GIS-perusteet ja kartografia” alkoi aina tammikuussa loppiaisen jälkeen klo 8:15, jolloin oli kylmää ja pimeää. Tuo oli aikaa ennen älypuhelimia, ja kurssin alussa jotkut oppilaat jopa torkkuivat. Kehitin oman opetusmenetelmän ”Hyvä kartta”. Keräsin sanomalehdistä esimerkkikarttoja, ja yleensä aina yhdessä löysimme kartoista virheitä. Vuorovaikutteinen keskustelu hyvien ja huonojen karttojen eroista piti opiskelijat hereillä.

Maantiede valittiin yhtenä ensimmäisistä oppiaineista sähköiseen ylioppilaskokeeseen. Helsingin yliopiston maantieteen yliopistonlehtori Olli Ruth kävi muistaakseni jonakin lauantaina kertomassa Oulussa mitä sähköisen ylioppilaskokeen uudistus merkitsee. Maantieteen yksikön johtajana ymmärsin, että tuleville aineenopettajille on pakko järjestää uusi opintojakso. Kun uusia valintaperusteita alettiin suunnitella, sain tietoja muista maantieteen yksiköistä. Lisäksi kokemuksestani rekisteriaineistojen käytöstä tutkimuksessa oli hyötyä tässä, ja julkaisimme näistä jopa muutamia julkaisuita.

Yksikön johtajana pidin jatkuvasti yhteyttä opiskelijoihin. Useaan kertaan totesin, että kertokaa huolenne minulle, niin välitän ne hallintoon. Lieneekö taustalla ollut myös hämärä tietoisuus siitä, että kaikki Suomen maantieteen yksiköt ovat aina pärjänneet hyvin hallinnon suhteen, koska oppiaineen maisterituotanto on ollut vakaata. Hakijamäärältään Ouluun maantieteeseen hakeneet ovat pienehkö joukko, mutta erittäin motivoitunutta. Valikoitunut ja motivoitunut opiskelija valmistuu liki aina. Opiskelijoiden voima on monesti suurempi kuin yksikön johtajan.

Kun aloitin yksikön noviisijohtajana, professori Mauno Kosonen opasti Oulussa käydessään kysymykseeni, mikä on johtajan tärkein tehtävä. Vastaus oli kristallinkirkas: pidä rehtori tyytyväisenä. Näin olen yrittänyt tehdä. Toki myös dekaani ja muu hallinto pitää ottaa huomioon. Aikoinaan kuulin myös käsitteen ”KuHa”, eli kunnioita hallintoa. Se on hyvä muistaa, vaikka erimielisyyksiä aina on. Kenties hallinnon suhteen paras saavutukseni on, että Oulun yliopiston maantiede on enää ainoa oma alan yksikkönsä Suomessa, kun muualla maantiede on yhdistetty jonkin naapuritieteiden kanssa. Fuusioitumisiesityksiä on tullut vuosien varrella useita myös Oulussa.

Yksi poikkeus yliopistohallinnosta on pakko kertoa. Yliopistohallinnon osalta pahin toteutui, kun yliopistolaki muuttui vuonna 2010, ja yliopistot muuttuivat niin sanotusti autonomisiksi eli itsenäiseksi yksiköiksi. Käytännössä Oulun yliopistossa, ilmeisesti useissa muissakin yliopistoissa, se vaikutti merkittävästi taloushallintoon. Muistan aina erään kymmenistä tiedekunnan kokouksista, jossa luonnontieteellisen tiedekunnan taloussuunnittelija kehotti yksiköiden johtajia pitämään tuoliastaan lu-

jasti kiinni. Varsinainen pommi tipahtikin. Arviolta maantieteen yksikön noin 700 000–1 000 000 euron säästöt vietiin yliopiston aloittavaan taseeseen. Niitä varten oli henkilöstösuunnitelma. Tuo ilta venyi aina puolille öin saakka kirjoitellessa viestejä eri suuntiin. Valmistelin jopa erokirjeen lähetettäväksi rehtorille, koska olin jotenkin aistunut, että jos tuo toteutuu, niin paras on erota. Silloinen varajohtaja, tuleva yksikön johtaja luki kirjeen, ja sanoi, että laita mieluummin termi ”harkitsen eroa”. Niin tein. En siis eronnut. Ymmärtääkseni yksikön johtajille kerrottiin muunneltua totuutta aika pitkään. Vaikka olin aikoinaan päättänyt, etten ikinä osta uutta autoa, menin samalla viikolla autokauppaan, ja tilasin upouuden Renaultin, joka palvelee edelleen minua.

Vaikka olen jo eläkkeellä, olen edelleen yhteydessä maantieteen opiskelijajärjestö Atlakseen. Opiskelijat ovat olleet aina erittäin merkittävä sidosryhmä – kenties jopa tärkein? Aina oli piristävää kuulla opiskelijoiden kommentteja, vaikka enemminkin olisin toivonut heidän tulevan kynnyksen yli juttelemaan ja kertomaan kulumisia. Opiskelijat yhdessä tutkimusyksikön kanssa järjestivät jopa ikimuistoisen eläköitymisjuhlan. He julkaisivat juhlassa videon, ja opiskelijoiden bändikin soitti tilaisuudessa. Osallistuin usein myös opiskelijajärjestön pikkujouluihin. Juhlien jälkeen aamulla kirjoitin auvoisan oloisena asiallisesti, miltä minusta tuntui, kun keskustelimme illalla eri asioista rehellisesti. Jälkikäteen kuulin, että olivat kehuneet kirjoituksiani. Olen tukenut opiskelijajärjestö Atlasta yliopiston sijaan vuosittain pienellä summalla eläköitymisen jälkeen. Niin vahvasti heidän tukensa minulle jäi mieleen.

Edellä ilmenneestä maantieteen ylioppilaskokeen digimaailmaan heräämisestä johtunee, että eläkeläisenä ja emeritusprofessorina toimin vielä kustoksesta FT Reijo Haapalahden ammatillisen oppimisen alan väitöksessä vuonna 2019, FT Eerika Virranmäen väitöksessä vuonna 2022 sekä FT Henna Anuntin väitöksessä vuonna 2023. Jälkimmäiset kaksi väitöskirjatutkijaa taisivat molemmat opettaa minua ohjaajana enemmän, kuin minä heitä. Lopputulos oli kuitenkin erinomainen heille – ja hyvä tuleville maantieteen opettajille. Kokemuksena näistä emeritusprofessorin vaiheen väitösohjauksista arvioisin, että aikuisiän saavuttaneita, työelämää kokeneita jatko-opiskelijoita on helpohko ohjata. Ohjaajan rooli on tällöin enemminkin mentorina olemista. Toivottavasti en jää viimeiseksi emeritusprofessoriksi, joka toimii väitöskirjojen ohjaajana Oulussa. Ohjaaminen pitää eläkkeellä pirteänä.

JARMO RUSANEN
Maantieteen tutkimusyksikkö,
Oulun yliopisto